

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra filozofie a společenských věd

Možné světy v logice a v teorii literatury
Bakalářská práce

Autor: Jakub Fiedler
Studijní program: B6101 - Filozofie
Studijní obor: Filozofie a společenské vědy
Vedoucí práce: Prof. RNDr. Jaroslav Peregrin CSc.

Hradec Králové

2017

Zadání bakalářské práce

Autor:	Jakub Fiedler
Studium:	F14BP0023
Studijní program:	B6101 Filozofie
Studijní obor:	Filozofie a společenské vědy
Název bakalářské práce:	Možné světy v logice a v teorii literatury
Název bakalářské práce AJ:	Possible Worlds in Logic and in Literary Theory

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Pojem možného světa v podání Saula Kripka znamenal v šedesátých letech dvacátého století velký průlom ve studiu modální logiky (tj. logiky nutnosti a možnosti). O možných (fikčních) světech ale samozřejmě nezávisle na tom uvažovali i teoretikové, kteří se zabývali literárními fikcemi. Jde tady o pouhou homonymii, nebo lze pro tato dvě použití pojmu možného světa najít nějaký společný jmenovatel? Proč se ve vědě zabýváme úvahami o světech, které nejsou reálné?

Doležel, L. (1989): 'Possible Worlds and Literary Fictions', S. Allén (ed.): Possible Worlds in Humanities, Arts and Sciences, de Gruyter, Berlin. Partee, B. (1989): 'Possible Worlds in Model-Theoretic Semantics: A Linguistic Perspective', Allén, S. (ed.): Possible Worlds in Humanities, Arts and Sciences (Proceedings of Nobel Symposium 65), de Gruyter, Berlin, 93-123. Peregrin, J. (2003): 'Other worlds (what is the use of worlds beyond the real one?)', H. Rott & V. Horák (eds.): Possibility and Reality - Metaphysics and Logic, Ontos, Frankfurt a M. studie v časopise Aluze čísla 1 a 2, 2005.

Garantující pracoviště:	Katedra filosofie a společenských věd, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	prof. RNDr. Jaroslav Peregrin, CSc.
Oponent:	Mgr. Ladislav Koreň, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	15.5.2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval (pod vedením vedoucího bakalářské práce) samostatně a uvedl všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Poděkování

Chtěl bych především poděkovat svému vedoucímu práce, profesoru Jaroslavu Peregrinovi, jehož přednášky na téma analytické filosofie, příjemný a lidský přístup a energické vystupování v konečném důsledku vedly k volbě práce na toto téma. Dále bych chtěl poděkovat své rodině a přátelům, kteří mi v průběhu vypracovávání této práce zajistili příjemné, klidné prostředí a mimo jiné také také mnoho příležitostí k odreagování.

Anotace

Bakalářská práce „Možné světy v logice a v teorii literatury“ se zabývá zkoumáním pojmu možného světa v kontextu logiky a teorie literatury. Jejím cílem je představit čtenáři problematiku obklopující tento pojem, důležitost, jakou možné světy v obou oborech zaujmají, poskytnout charakteristiku možných světů jak v logice, tak i v literatuře a následně se pokouší oba koncepty vzájemně porovnat a nalézt nejzásadnější shody a rozdíly. Práce se dále zabývá zkoumáním užití možných světů v dalších oblastech lidského poznání a konfrontuje poznatky s pojetími výše uvedenými.

Klíčové výrazy: možné světy, logika, teorie literatury

Annotation

Bachelor's work „Possible Worlds in Logic and in Literary Theory“ deals with the concept of possible worlds in the context of logic and literary theory. The aim of the work is to introduce to the reader the problematics surrounding the notion, the importance that possible worlds play in both fields, to provide characteristics of possible worlds in both logic and literature and subsequently attempts to compare both concepts and to find the most important similarities and differences. The work also explores the usage of possible worlds in other areas of human knowledge and confronts this newfound knowledge with the concepts mentioned above.

Keywords: possible worlds, logic, literary theory

Obsah

Úvod.....	8
1 Možné světy v logice.....	10
1.2 Gottlob Frege a úsvit moderní logiky.....	10
1.3 Cesta k možným světům: Rudolf Carnap a Saul Kripke.....	13
1.4 Od výrokové logiky k logice intenzionální.....	16
1.5 Shrnutí.....	17
2 Možné světy v literatuře.....	18
2.2 Možné světy jakožto světy stvořené autorem.....	19
2.3 Knižní světy a jejich úplnost.....	21
2.4 Určení pravdivosti ve fikčních světech.....	23
2.5 Možnosti interakce fikčního a aktuálního světa.....	28
2.6 Shrnutí možných světů v literatuře a jejich srovnání s možnými světy logiky.....	29
3 Význam možných světů pro lidské poznání.....	35
3.2 Vznik a srovnání možného světa s moderními protějšky.....	35
3.3 Možné světy jako prostředí, ve kterém žijeme.....	38
3.4 Možné světy jako prostředí naší mysli.....	41
3.5 Možné světy ve vědě a dalších oborech poznání.....	44
4 Závěr.....	46
5 Zdroje.....	48

Úvod

Možné světy. Jistě každý z nás si pod tímto termínem dokáže představit nějakou entitu či obor lidského poznání. Koncept možných světů se v průběhu dějin objevoval v rozličných podobách, mnozí z nás by si ho jistě dokázali představit jako dějiště rozličných románů a ság či filmových nebo seriálových příběhů, ne jeden z nás si vzpomene na teorii paralelních světů, za jistou formu možného světa bychom mohli pravděpodobně považovat také svět, ve kterém žili naši předkové, který, ačkoli s nimi sdílíme, se lišil především svým pojetím a svou podobou, kterou mu dávala především mysl těch v něm žijících. Ať se již jedná o pevně uspořádaný svět antických Řeků obývaný mýtickými bytostmi, na který z Olympu dohlížel pantheon bohů v čele s Diem či svět středověku, jehož součástí byla sféra bytí, kam odcházely duše po smrti těla, podobu našemu světu vždy udával především stupeň našeho poznání. Ačkoli mnohé z paradigmat poznání platné v různých érách lidské civilizace byly postupem času vědeckými metodami vyvráceny, svět byl v každém okamžiku lidské existence svébytnou, celistvou a komplexní entitou se svým řádem a pravidly.

V této práci se budeme především zabývat konceptem možných světů v pojetí logiky a teorie literatury, pokusíme se čtenáři přiblížit okolnosti vzniku možných světů jakožto nepostradatelného nástroje určitých odvětví logiky a seznámit ho se samotným procesem, který byl hybnou silou ženoucí filosofy kupředu při jejich snaze poznání našeho aktuálního světa. Logika však nebyla jediným oborem, na který měl objev možných světů zásadní dopad. Možných světů se ujali mimo jiné také teoretikové literární, kterým pomohly při analýze fikčních knižních prostředí.

První kapitolu této práce tedy zasvětime objasnění pojmu možného světa v logice, podíváme se, jak se tento termín v logice objevil, jak a k čemu se používá a jaké jsou jeho hlavní dopady. Další část této práce budeme tedy věnovat právě světům literatury, jejich jedinečným aspektům a srovnání s možnými světy tak, jak se vyskytují v logice.

Následně se přesuneme do světa vědy a ostatních oblastí lidského poznání které budeme taktéž zkoumat především z hlediska možných světů. Zaměříme se především na úvahy o případném výskytu a významu pojetí možného světa v našem každodenním životě, v případě nalezení takovýchto struktur v oblasti lidského poznání tyto poznatky také konfrontujeme s pojetím jak logickým, tak i literárním a pokusíme se nalézt případné společné jmenovatele.

1. Možné světy v logice

Možné světy znamenaly pro logiku jeden z nejvýznamnějších objevů dvacátého století a započaly nevídaný posun především z hlediska sémantiky a přerodu do té doby výrokové modální logiky v logiku intenzionální. Pokud chceme skutečně porozumět významu termínu *možného světa* v kontextu moderní logiky, jakožto i pozici, kterou tento koncept v logice zaujímá, je jistě nezbytné se v našem bádání vydat až k samotnému počátku užívání onoho pojmu, či ještě lépe, do doby předtím, než se pojem dostal do hledáčku novodobých filosofických, především tedy logických, myslitelů.

1.2. Gottlob Frege a úsvit moderní logiky

Dle spisu *Možné světy v logice* Prof. Jaroslava Peregrina se při našem pátrání po původu *možných světů* dostáváme až do poslední dekády devatenáctého století¹, kdy otec zakladatel moderní logiky, filosof Gottlob Frege, ve svém sémantickém bádání vydává svůj dnes již legendární článek nesoucí název *O smyslu a významu*. Frege zde činí jasnou distinkci mezi dvěma výrazy, kterými jsou, jak již název článku vypovídá, *mysl*, čili *Sinn*, a *význam*, neboli *Bedeutung*. Nahlédněme tedy nyní do onoho článku, abychom skutečně pochopili co Gottloba Fregeho vedlo k výše zmíněnému rozlišení a jakým způsobem ke svému závěru dospěl.

Prvním Fregeho krokem vedoucím k distinkci obou termínů je položení jednoduché otázky po podstatě rovnosti, na kterou vzápětí také poskytuje odpověď: jedná se o jistou formu vztahu, nikoli však mezi předměty samotnými, nýbrž mezi jmény či znaky dané předměty reprezentující. Na vysvětlenou uvádí dvě věty, tj. $a = a$ a $a = b$, které se již na první pohled odlišují svou výpovědní hodnotou, nebo, jak říká Frege,

¹ Peregrin (2005) s.1

svou hodnotou „poznávací“. Věta $a = a$ je prý dle Kanta větou „analytickou“ jelikož platí a priori, zatímco věta $a=b$ tuto kvalitu nemá, a k samotnému označení také nezřídka dodává nějakou další informaci, kterou nemůžeme a priori zdůvodnit.

Poté však Frege postaví v rovnost samotný předmět oběma těmito znaky reprezentovaný, tj. $a = b$, kdy oba znaky označují jeden a též předmět. Jakožto vysvětlení je využito objevu, že slunce, které vychází každý den je jedno a to samé, nikoli každý den jiné, jak se dříve domnívaly mnohé národy. Frege si všímá, že za onoho předpokladu, kdy znaky a a b označují jednu a tu samou věc, nemůže v případě rovnosti $a = b$ jít o vztah mezi více předměty, ale o vztah mezi samotnými znaky. Vzápětí dodává, že takový vztah by mezi znaky existoval pouze pokud by něco označovaly, ovšem říká, že poté se jedná již o způsob našeho značení, kdy by však došlo k ochuzení věty $a=b$ o její výpovědní hodnotu týkající se poznání, čemuž se však ve většině případů snažíme vyvarovat.²

Frege tedy pokračuje samotným rozdělením smyslu a významu znaku, kdy za význam považuje předmět označovaný a za smysl „způsob udání“. Toto rozdělení lze jednoduše vysvětlit na příkladu synonym. Uvedme tedy slova Večernice a Jitřenka. Jejich význam je shodný, oběma výrazy označujeme jeden a ten samý nebeský objekt, tedy Venuši, jejich smysl se však liší. Dochází tedy k situaci, kdy určitý smysl je vázán na stále stejný znak, zatímco významu odpovídá znaků daleko více.³

Následně Frege vztahuje smysl a význam na celé věty. Věta vždy obsahuje myšlenku. Jedná se však o smysl věty a nebo její význam? Pokud by se myšlenka ztotožnila s významem věty, neměla by na onen význam mít vliv záměna nějakého slova ve větě za slovo s jiným smyslem, ale se

² Frege s.1

³ Frege s.3

stejným významem. Frege si ovšem všímá, že po záměně se společně se slovem mění i myšlenka celé věty, a není tedy možné, aby myšlenka věty byla jejím významem. Frege tedy myšlenku připodobňuje spíše ke smyslu. Ptá se také, proč lidé pátrají po významu vět pokud znají její smysl a tedy myšlenku. Vzápětí si sám odpovídá: záleží jim na poznání pravdivosti věty, pro které je na rozdíl od uměleckého požitku třeba významu. Absence významu byť jen v části věty způsobuje ztrátu významu myšlenky samotné. Frege tak na základě předchozí úvahy označuje za význam věty její pravdivostní hodnotu, která zůstává neměnná i po dříve provedené záměně.⁴

Touto cestou se tedy Gottlob Frege dostal k samotnému odlišení výrazů *smysl* a *význam*, kdy za *význam* je považován daný předmět, ke kterému výraz odkazuje, v příkladu využívaném samotným Fregem výše je tedy *významem* výrazu *Večernice* samotná planeta *Venuše*, a za *smysl* se označuje jistá množina výrazů, jejichž význam je shodný, nemají však shodnou výpovědní hodnotu. *Smyslem* výrazu *Venuše* se tak stává nejen *Večernice*, ale také *Jitřenka* a mnoho jiných výrazů, např. *druhá planeta sluneční soustavy*. Frege však přišel také s dalším zásadním tvrzením, tedy že význam věty spočívá v její pravdivostní hodnotě, což následně vedlo ke komplikacím, které si ukážeme později.

Jedním z výsledků Fregeho bádání bylo však také, dle Prof. Peregrina to, že logika si vystačí pouze s úrovní významovou a nepovažoval za nutnost se více zabývat smyslem. Stejně jako mnozí logikové byl toho názoru, že zkoumání smyslu není pro logiku, které se zabývá především zákony pravdivosti, podstatné⁵

4 Frege s.4

5 Peregrin (2005) s.1

1.3. Cesta k možným světům: Rudolf Carnap a Saul Kripke

S přesvědčením Gottloba Fregeho o nepodstatnosti zkoumání smyslu se však někteří z filosofů nespokojili. Jedná se mimo jiné o filosofa, matematika a logika Rudolfa Carnapa. Ten dle spisu *Možné světy v logice* považoval za nutnost taktéž logicky zkoumat Fregeho smysl, a to především za účelem objasnění intuitivního pojmu významu, kterému dle Carnapa „v intuitivním slova smyslu spíše odpovídá Fregeův smysl než Fregeův význam.“⁶ Ve své knize *Meaning and Necessity* z roku 1947 Carnap zavádí výrazy *intenze* a *extenze*, odpovídající zhruba Fregeho smyslu a významu, a dává si za cíl vybudovat logický systém na základě *intenze*. Prof. Peregrin ve svém článku cituje pasáž ze strany 9 výše zmíněné knihy následovně: "třída vět v *S*, která obsahuje pro každou atomickou větu buď tuto větu, nebo její negaci, ale nikoli obojí, a žádné jiné věty, se nazývá *popis stavu* v *S*, protože zřejmě udává úplný popis možného stavu univerza individuí vzhledem ke všem vlastnostem a relacím vyjadřovaným predikáty tohoto systému. Popisy stavů tedy představují Leibnizovy možné světy nebo Wittgensteinovy možné stavy věcí." Následně sám konstatuje: „Každé větě pak (Carnap) přiřazuje to, čemu říká její *obor* [*range*], a co je tvořeno všemi popisy stavů, ve kterých tato věta platí – každé větě je tedy jako její obor přiřazeno něco jako množina možných světů, ve kterých je tato věta pravdivá.“⁷

Dalším argumentem vypovídajícím proti opomenutí zkoumání *smyslu*, neboli *intenze*, je zřejmý problém určení pravdivosti za použití některých spojek modální logiky jako jsou *je možné, že* nebo *je nutné, že*, které, jak konstatuje Prof. Jaroslav Peregrin, spadají do tzv.

6 Peregrin (2005) s.1

7 Peregrin (2005) s.2

kontrafaktuálna, tzn. nekonstatují daný fakt, ale pouze jeho možnost.⁸

S dalším průlomem ve zkoumání možných světů následně přišel Saul Kripke, který se problematikou axiomů modální logiky započal více zabývat. U Kripkeho se také poprvé setkáváme s použitím výrazu *možné světy* v rámci moderní logiky. Kripke se jeho zavedením pokusil vyřešit problém, jímž byla snaha o určení pravdivostní hodnoty kontrafaktuálních axiomů, která byla do té doby přijímána jako význam výroku. Kripkovým návrhem řešení výše zmíněného problému bylo ztotožnění významu výrazu nikoli s jeho pravdivostní hodnotou, jak tomu bylo u Gottloba Fregeho, nýbrž s jistou „podmnožinou nějaké předem dané množiny“, tedy, že „významem výroku je množina všech takových množných světů, ve kterých je tento výrok pravdivý.“⁹

Dalším důležitým přínosem, o který Saul Kripke rozšířil svou teorii *možných světů* je tzv. *dosažitelnost* možného světa.¹⁰ *Dosažitelnými* světy Kripke myslí takové světy, které jsou z velké části shodné se světem našim. Naráží tak na skutečnost, že při vyřčení věty ve formě „*Je možné, že...*“ není myšleno „*Je možné v kterémkoli z možných světů*“, nýbrž „*Je možné v množině možných světů, které jsou dostatečně blízké tomu našemu*“, tedy např. sdílejí stejné přírodní zákony či historii.¹¹ Demonstrujme si tedy tuto *dosažitelnost* na příkladu následující věty: „*Je možné, že Hitlerovy armády obsadí celý svět.*“ Ačkoli by tomu tak skutečně mohlo být v některém z možných, konzistentních světů, v našem vlastním světě je tato možnost vyloučena, jelikož Hitler je již po smrti a tyto možné světy se tak stávají nedosažitelnými z důvodu příliš rozdílné historie. Pokud bychom však tvrdili, že „*bylo možné, aby Hitlerovy armády obsadily celý svět*“, tento

8 Peregrin (2005) s.2

9 Peregrin (2005) s.3

10 Tamtéž

11 Tamtéž

výrok by již mohl být považován za pravdivý, jelikož se odkazuje na dobu, kdy Hitler stál v čele Třetí říše a potenciálně mohl získat prostředky pro obsazení světa, náš svět a tento svět možný byly tedy vzájemně dosažitelné.

Pokud bychom tedy shrnuli veškeré dosavadní poznatky a podívali se na ně z hlediska kontrafaktuálních výroků, uveďme si dva takovéto výroky v kontextu možných světů a jejich dosažitelnosti.

Za první výrok si zvolme: *Je možné, že Čína vyhlásí Indii válku.*

Samotný výrok si následně můžeme rozdělit na dvě části, tedy: *Je možné, že...*, který symbolizuje formuli, a *...Čína vyhlásí Indii válku*, což je samotné tvrzení. Jak se tedy dostaneme k pravdivostní hodnotě našeho výroku? Zvolme si množinu možných světů M. Z této množiny poté vyberme množinu možných světů dosažitelných z našeho aktuálního světa a označme ji D. Náš výrok bude pravdivý právě tehdy, pokud tvrzení *Čína vyhlásí Indii válku* je pravdivé alespoň v jednom z dosažitelných světů, a nepravdivý, pokud v žádném z dosažitelných světů nebude tvrzení *Čína vyhlásí Indii válku* pravdivé.

Obdobně budeme postupovat v případě druhého výroku, za který si zvolme: *Je nutné, (či nevyhnutelné) že Čína vyhlásí Indii válku.* Výrok si opět můžeme rozdělit na dvě části: *Je nutné, že...* (Opět se jedná o formuli) *...Čína vyhlásí Indii válku* (tvrzení). V tomto případě bude původní výrok pravdivý, pokud tvrzení *Čína vyhlásí Indii válku* bude pravdivé ve všech světech množiny D a nepravdivý, pokud bude tvrzení nepravdivé alespoň v jednom z dosažitelných světů.

Tento koncept znamenal nevídaný rozvoj v pojetí možných světů, jelikož, jak poukazuje Prof. Peregrin, „různé jednoduché vlastnosti této relace si odpovídají s platností různých axiomů.“¹²

12 Peregrin (2005) s.4

1.4. Od výrokové logiky k logice intenzionální

Rychlý vývoj logiky počínající Fregovým spisem *O smyslu a významu* vedoucí až ke vzniku konceptu *možných světů* u Saula Kripka zanechal stopu i na samotné modální logice. Ta byla doposud stále především logikou výrokovou, což se však mělo brzy změnit. Možné světy se staly mocným sémantickým nástrojem, kterého se chopili mnoho dalších logiků, především si jmenujme Richarda Montagua a českého logika Pavla Tichého, kteým se, dle Prof. Peregrina, společně s dalšími podařilo obecně explikovat, či objasnit, intenzi. Dosáhli toho *extenzí relativizovanou k možným světům*, tedy, slovy Prof. Peregrina „můžeme říci, že zatímco znát extenzi znamená znát to, k čemu výraz odkazuje v našem aktuálním světě, znát intenzi znamená vědět, k čemu odkazuje i v jiných možných světech.“

¹³ Abychom so toto uvedli na příkladu, využijeme např. výrazu „*Současný prezident České republiky*“. Znalost extenze v tomto případě znamená znalost faktu, že současným prezident České republiky je v našem světě Miloš Zeman, znalostí intenze by pak byla znalost, kdo by byl prezidentem za jiných než současných podmínek. Prof. Peregrin následně poukazuje také na otázku pravdivosti vět,¹⁴ kdy znalost extenze věty „*Současný prezident České republiky je Miloš Zeman.*“ znamená znát její pravdivostní hodnotu, tedy pravdivost věty a znát intenzi totožné věty znamená vědět za jakých okolností by daná věta byla pravdivá.

13 Peregrin (2005) s.5

14 Tamtéž

1.5. Shrnutí

Pojďme se nyní podívat na to, co jsme se doposud dověděli o možných světech v logice. Původní myšlenky Gottloba Fregeho a především jeho rozlišení pojmů *smysl (Sinn)* a *význam (Bedeutung)* spustilo sled událostí vedoucí ke zkoumání *intenze* a *extenze* a prvnímu konceptu podobnému *možným světům* v podání Rudolfa Carnapa. Na dosavadních poznacích následně stavěl Saul Kripke, který poprvé do novodobé logiky zavedl termín *možný svět*. Možné světy se tak postupně dostaly do popředí zájmu logiků, kterým umožnily rozvoj sématniky v logice, především tedy hovoříme o možnosti určení pravdivosti kontrafaktuálních výroků, která byla v dosavadní výrokové logice téměř nemožná.

2. Možné světy v literatuře

Jak bylo naznačeno již v úvodu, možné světy nejsou ani zdaleka doménou jen filosofie. První možné světy se objevily již s příchodem samotného lidského druhu, jehož touha poznávat svět, ve kterém žije, vedla ke vzniku mytologie a legend, jejichž znění bylo nejprve předáváno ústně, teprve s vynálezem písma docházelo k jejich písemnému záznamu. Objev písma nicméně nesloužil pouze k záznamu těchto příběhů, které byly ve své době považovány za zcela pravdivé, ale dal člověku nový způsob vyjádření vlastní kreativity. Tato nově objevená tvůrčí činnost vedla ke vzniku nepřehledného množství nových světů, které byly stvořeny z mnoha rozličných důvodů, ať se již jedná o snahu pobavit čtenáře, předat mu formou příběhu zajímavou myšlenku či jen o způsob sebevyjádření. Důležitou charakteristikou těchto světů je skutečnost, že tyto světy jsou alespoň z části fikční (a za takové také považovány), odehrávající se ve světě blízkém tomu našemu či zcela novém, nepoznaném, řídicím se vlastními zákony a pravidly, mající zcela originální realie, ať se již jedná o nové formy života či vlastní historii, jako příklad si uveďme Tolkienovu Středozem obývanou elfy, hobity a mnohými dalšími stvořeními, jejíž příběh se odehrává ve fiktivní verzi dávné historie naší vlastní planety Země.

Objev možných světů v logice dvacátého století tak nezanechal stopy pouze na logice samotné. Koncept se brzy rozšířil také mezi teoretiky literárními, kteří některé z principů logických světů v logice převzali a za jejich pomoci se jali analyzovat fikční světy literárních děl, což vedlo k vlastnímu pojetí možných světů, které, ačkoli v mnohých věcech podobné možným světům v logice, se od své předlohy velkou částí liší. V této části práce se tedy budeme podrobněji zabývat analýzou možných světů v rámci

teorie literatury a pokusíme se nalézt odpovědi na otázky po tom, jak tyto světy vznikají, co je charakterizuje, co mají společné s možnými světy logiky a čím se od svých filosofických protějšků naopak liší.

2.2. Možné světy jakožto světy stvořené autorem

Důležitým aspektem možných světů v literatuře, které budeme dále pro zjednodušení nazývat světy *fikčními*, je v první řadě skutečnost, že tyto světy jsou vytvářeny, či alespoň částečně dotvářeny, autorem daného díla. Není pravděpodobně nutné dále vysvětlovat, proč hovoříme o světech vytvářených autorem, pokud se tedy nejedná o pouhý popis reálného světa, jako je tomu kupříkladu u žánrů biografických či autobiografických. Tyto žánry nepřinášejí světu žádnou hodnotu odlišnou od světa našeho, světa aktuálního, tudíž o fikčním světě nemůže být při nejlepší vůli řeč. Považuji však za svoji povinnost objasnit, co myslím tím, když říkám, že světy fikční mohou být autorem pouze *dovotvářeny*.

Uveďme si rozdíl mezi světem *zcela vytvářeným* autorem a autorem *dovytvářeným* na příkladu dvou světů známých z literatury. Za první příklad si uveďme fiktivní svět Zeměplochy nedávno zesnulého autora Terryho Pratchetta. Jedná se o ne zcela šťastný výběr příkladu, proč je tomu tak bude zmíněno níže, nicméně pro potřeby argumentu zcela jistě poslouží. Zeměplocha je světem, který, ačkoli z velké části inspirovaný historií světa našeho a přebírající mnohé z naší mytologie, se odehrává ve *zcela fiktivním prostředí*, s vlastními pravidly a pevným řádem (i když ani ten není vždy až tak pevný jak by se mohlo zdát, v průběhu knižní série je za účelem vyprávění nejednou zdánlivě porušen, i když tuto skutečnost bychom mohli chápat jakožto nedostatečný stupeň poznání samotných fikčních postav jejichž prostřednictvím svět poznáváme, tudíž řád světa nám čtenářům

očima prezentovaný může být poněkud odlišný od řádu který v daném světě skutečně panuje. Jedná se o zcela jistě zajímavý poznatek, kterému se budu více věnovat v jedné z následujících podkapitol), který se nepokouší působit dojmem, že je nějakým způsobem s naším světem spojený (Zde bych se chtěl navrátit ke svému dřívějšímu konstatování, že příklad Zeměplochy není zcela šťastný. Je tomu tak proto, jelikož pokud tvrdím, že svět zeměplochy nemá vůbec žádnou návaznost na svět náš, nehovořím tak zcela pravdu. Knižní série Úžasná Zeměplocha proslula mezi svými čtenáři především mistrně humorným líčením více či méně absurdních situací, během kterých se její postavy při svých toulkách světem do světa našeho nejednou na kratičký moment podívají. Tyto okamžiky jsou do jinak zcela fiktivního světa začleněny především za účelem pobavení čtenáře, otevírají však prostor zajímavé spekulaci, zda autor Terry Pratchett skutečně nepředpokládal ve svém fiktivním světě také existenci světa aktuálního, který by se tak stal součástí fikčního světa Zeměplochy ve formě jakéhosi paralelního vesmíru. Jsem nicméně přesvědčen, že, příklad Zeměplochy jistě posloužil svému účelu.)

Vraťme se však nyní k porovnání dvou typů fikčního světa druhým příkladem. Za ten si zvolíme svět známý z vyprávění Arthura Conana Doylea o dnes již legendárním detektivovi Sherlocku Holmesovi. Sherlockovy případy se odehrávají na pozadí nám dobře známého světa viktoriánské anglie, autor si tedy nemusel příliš lámat hlavu s vytvářením zcela nového prostředí, řád světa, zákony, společnost a její konvence převzal přímo ze světa, který důvěrně znal. Fiktivním se tak stává pouze prostředí bezprostřední Doyleově vypravěčské postavě, již je ve většině románů a povídek doktor Watson, které jakýmsi čtenářem přijímaným způsobem zapadá do reálií našeho světa.

Při našem rozlišení knižních světů na ty vytvářené a ty popisující reálný svět, jako je tomu kupříkladu u biografií, je zcela jistě nutné doplnit, že k podobnému odlišení dospěl i český literární teoretik Lubomír Doležel, který ve své knize *Heterocosmica. Fikce a možné světy* rozlišuje dva typy textů, kterými je psána kniha. Těmi jsou texty, které svět *konstruuji* (autorem nazývány *K-texty*). Tyto texty dávají za vznik světům, výše označeným jako autorem *dovytvářeným*, tedy fikčním, jejichž protikladem jsou texty, které svět pouze *zobrazují* (*Z-texty*).¹⁵ Tyto texty konstituují obsah např. výše zmíněných autobiografií. K tomuto Doleželovu dělení se navrátíme v jedné z následujících podkapitol.

2.3. Knižní světy a jejich úplnost

Při čtení některého z literárních děl nás čtenáře jistě napadá mnoho otázek týkajících se reálií zobrazovaného světa. Jak tento svět vznikl? Co se děje na jeho druhém konci? Jaká je jeho rozloha? Kolik obyvatel má město, ve kterém se příběh odehrává? Co zrovna dělá soused hlavního hrdiny? Co se honí hlavou číšníkovi, který jí zrovna přináší dezert? Na tyto a další otázky, pokud nejsou v textu explicitně zodpovězeny či okolnosti nenaznačují nějaký pravděpodobný scénář, zná odpověď pouze samotný autor, ani ten však nemůže postihnout celý svět a veškeré jeho reálie, možná tedy až na případ kdy by onen svět byl tvořen nekonečným vakuem ve kterém by se vznášel jediný oblázek. Problém je zřejmý: popis celého fikčního světa zcela jednoduše není v lidských silách. O nic snazší není ani případ příběhu, který je zasazen do aktuálního světa. Jak bylo zmíněno v předchozí kapitole, „... Fiktivním se tak stává pouze prostředí bezprostřední Doyleově vypravěčské postavě, jíž je ve většině románů a povídek doktor Watson, které jakýmsi čtenářem přijímaným způsobem zapadá do reálií

¹⁵ Doležel s.37

našeho světa.“ Přemýšlivý čtenář si u takovýchto světů zcela jistě povšimne, že mezi světem aktuálním, nám známým, a světem postav, jejichž příběh je do našeho světa zasazen, existuje jakési *informační vakuum*, které oba světy odděluje, ačkoli jsou oba součástí stejného universa. Toto *informační vakuum* je nutným důsledkem zasazení fiktivních postav do aktuálního světa, jelikož ačkoli události našeho světa se mohou postav příběhu nějakým způsobem dotknout, samy postavy do našeho světa zasahovat nemohou, neboť pokud by se tak stalo, ona zasažená část se okamžitě stane součástí světa zcela fiktivního. Zdá se být nicméně intuitivní, že fikční příběh zasazený do našeho aktuálního světa bude za předpokladu stejného vynaložení úsilí autora úplnější, než ten zcela fiktivní.

Lubomír Doležel k problematice úplnosti fikčních světů konstatuje: „Nutným důsledkem toho, že fikční světy jsou lidské výtvořiny, je jejich neúplnost. Aby někdo vytvořil úplný fikční svět, musel by napsat nekonečný text. Konečné texty, jediné texty, které lidské bytosti jsou schopny produkovat, nezbytně tvoří neúplné světy.“¹⁶ Samotnou *neúplnost* a její míru pak nazývá mírou *nasyčení*. Doležel si uvědomuje, že míra tohoto nasyčení se liší od díla k dílu a také závisí na období, kterým si společnost v dané době prochází. Je však tato *neúplnost*, či nízká míra *nasyčení* na škodu? Doležel ve své práci cituje svého německého kolegu Wolfganga Isera slovy „Bez prvků neurčenosti, tj. bez mezer v textu, bychom nemohli užívat naší představivosti.“¹⁷ Můžeme tedy doufat, že neúplnost fikčních světů alespoň přispěje k rozvoji fantazie čtenářů.

16 Doležel s.171

17 Doležel s.172

2.4. Určení pravdivosti ve fikčních světech

Již z prvních rozdílů mezi možnými světy v logice a možnými, či fikčními světy v literatuře, kterých jsme si mohli povšimnout v předchozích podkapitolách, začíná pomalu vyplývat, že rozdílů se jistě dočkáme i z hlediska pravdivosti tvrzení. Zatímco možné světy v logice jsou využívány především jako prostředek důkazu pravdivosti výrazů vztahujících se k našemu aktuálnímu světu, fikční světy jsou k tomuto účelu zcela nevhodné. Pravdivost fikčních světů se tak vztahuje pouze na tvrzení o onom fikčním světě. Zcela intuitivně by se mohlo zdát, že za pravdu fikčních světů platí především tvrzení samotného autora, který, jakožto tvůrce světa má nejvíce znalostí o jeho reáliích. Pojdme se však v našem bádání navrátit ke dříve uvedenému dělení textů dle Lubomíra Doležela na tzv. *K-texty* a *Z-texty*. Ze samotné podstaty *Z-textu*, tedy textu zobrazujícího vyplývá, že určení pravdivosti tvrzení uvedených v dílech těmito texty konstituovanými nebude až takový oříšek. Jelikož taková díla se vztahují k našemu aktuálnímu světu, tak i jejich pravdivost bude určována stejně jako u tvrzení vztahujících se k našemu světu, tedy za pomoci modální logiky. Větší problém nastává u *K-textů*, které tvoří fikční světy.

Pokud vezmeme v úvahu otázku zasazení fikčního příběhu do rámce aktuálního světa, příklad čehož jsme řešili v předchozí podkapitole, mohli bychom být sváděni k tvrzení, že pravdivost výrazu vztahujícího se k té části fikčního světa, které byla převzata přímo ze světa aktuálního, by měla být taktéž ošetřitelná za pomoci modální logiky. Je tomu ale doopravdy tak? Pokud si vzpomeneme na ono pomyslné *informační vakuum* panující mezi oběma složkami knižního světa, nemuseli bychom na první pohled spatřit větší komplikaci. Je však třeba si uvědomit, že, jak již bylo řečeno, knižní světy jsou neúplné, a my si tedy nemůžeme být jisti, jakou mírou ono

informační vakuum do reprezentace našeho světa skutečně zasahuje. Dalším problémem kterému čelíme je skutečnost, že svět, a jeho jednotlivci jsou spolu svázáni svým jednáním a jakýkoli zásah, jakákoli nová osoba či naopak její absence, v případě osoby reprezentující skutečnou osobnost z aktuálního světa jakýkoli nepatrný rozdíl v jejím osudu, spustí nevyhnutelně řetězovou reakci, sled událostí, které změni sebevíce přesnou reprezentaci našeho světa ve svět fikční.

Uchování přesného obrazu našeho světa či jeho části je tak možné pouze tehdy, pokud mezi touto reprezentací a fikční částí do něho zasazené existuje právě ono informační vakuum, u kterého, pokud pomineme výše zmíněný problém určení jeho hranic, existuje problém další. Vezmeme-li v úvahu zmíněnou řetězovou reakci, musí docházet k situaci, kdy na tuto reprezentaci aktuálního světa při jejím střetu s informačním vakuem působí síly, které jí udržují ve stavu věrném našemu světu. Jedná se však o jakési nespecifikované, neexistující síly, které tak naprosto tříští soudržnost celého knižního světa a předpokládají od čtenáře tzv. *Suspension of disbelief*, což je termín vyjadřující čtenářovu ochotu přehlédnout zcela nereálné, neuvěřitelné situace v zájmu vlastního potěšení z četby. Vzhledem k tomu že se však pozornost čtenáře upírá s největší pravděpodobností jiným směrem, není na něj tímto vyvíjen větší tlak. Pokud pomineme fakt, že takovýto svět se tak stává nereálným sám o sobě, tato nereálnost knižního světa, společně s nevymezeností přesné reprezentace části našeho světa tak vede k nemožnosti určení pravdivosti sebeméně vykonstruovaného světa cestou logiky a nutí nás tak odpověď na otázku pravdivosti výroku týkajícího se takového světa hledat jinde, nejpravděpodobnějším kandidátem se zdá být sám autor.

Vraťme se však k úvaze Lubomíra Doležela. Ten konstatuje, že fikční texty, tedy ty tvořené K-texty, se nacházejí mimo pravdivostní hodnocení.¹⁸ Autor tím míní právě výše zmíněnou nemožnost využití modální logiky k určení pravdivostní hodnoty. Podrobněji se však zabývá problematikou určování pravdivostní hodnoty v rámci fikčních světů samotných. Důležitou roli hraje mimo jiné i forma narativu, kterou vypravěč zvolí. Doležel hovoří o tzv. autoritativním způsobu vyprávění. Tato forma vyprávění má za svého vypravěče samotného autora, což se shoduje s naší domněnkou výše. Doležel však zachází dále a klade si otázku: „Kde je zdroj ověřovací autority tohoto vyprávění?“ Odpověď nám poskytuje vzápětí: v konvenci.¹⁹

Konvence samotná nepůsobí jako přesvědčivý základ pravdivosti, nicméně se zdá, že u fikčních světů nemáme na výběr než se spoléhat na pravdomluvnost jejího autora, v zájmu jehož samotného je koneckonců správné pochopení jeho díla. Vraťme se však zpět k Lubomíru Doleželovi.

V návaznosti na autoritativní vyprávění dělí Doležel oblasti fikčního světa do dvou sfér. První z nich je oblast faktová, kterou konstituuje samo vyprávění autorovo, které stojí v opozici k oblasti virtuální, tvořené postavami fikčního světa. Zatímco výpověď autorova je za všech okolností pravdivá, výpověď postav se může lišit, a pravdivost jejich tvrzení tak dle Doležela závisí především na shodě jejich výpovědí s fikčními fakty.²⁰

18 Doležel s.38

19 Doležel s.152

20 Doležel s.153

Další otázkou je, zda se také promluvy samotných postav mohou stát fikčními fakty. Doležel klade na postavy tři hlavní podmínky:

Zaprvé, postava musí být důvěryhodná.

Zrovna tak jako v aktuálním světě, na výpověď některých jedinců se nemůžeme plně spolehnout, ať se již jedná o notorické lháře, nebo mají na nepravdě nějaký skrytý zájem.

Jako druhou podmínku Doležel prezentuje, že „osoby fikčního světa musí mít o dané entitě všeobecně souhlasné mínění“

I tato podmínka se zdá být rozumná, čím větší konsenzus mezi jedinci, kteří mají na určitou věc stejný názor, tím větší předěpodobnost že tento názor je pravdivý. Opět se jedná o princip pozorovatelný v aktuálním světě.

Třetí podmínkou je, že „virtuální entita nesmí být zbavena ověření autoritativním vyprávěním“²¹

Aneb se vracíme zpět k původnímu tvrzení, že autor má vždy pravdu.

Komplikace však nastává, pokud se prvkem vyprávění stane i jistá míra subjektivity. V takovém případě již tři výše vyjmenované podmínky samy o sobě nestačí. Do vyprávění se dostává nezanedbatelná míra citového zabarvení které může důvěryhodnost výpovědi ovlivnit. Jakožto příklad takovéto formy uvádí Doležel tzv. subjektivizovanou Er-formu.²² Tato forma je zajímavá především skutečností, že promluva vychází, stejně jako u autoritativního vyprávění, z úst samotného autora. Na jeho pravdomluvnost se však již spolehnout nemůžeme, jelikož ve svém vyprávění se zaměřuje na subjektivní pocity a dojmy popisované postavy, a stává se tak čímsi jako jejím mluvčím.

21 Doležel s.154

22 Doležel s.155

Na podobný problém jsme narazili již v podkapitole *Možné světy jakožto světy stvořené autorem*, konkrétně u příkladu zabývajícího se fikčním světem Zeměplochy, kde jsme zmiňovali skutečnost, že tvrzení postavy nás může klamat. V onom příkladu bych však netvrdil, že oklamat čtenáře bylo cílem dané postavy. Její mínění spíše odpovídá neznalosti, či přesvědčení o pravdivosti obecně přijímaného názoru. Ačkoli jsem v příkladu neuvedl žádnou konkrétní postavu Pratchettovy série, jsem přesvědčen, že se jednalo o postavu zvanou Mrakoplaš, která by s největší pravděpodobností všechny tři podmínky splňovala. Pravdivost byla jeho přesvědčení odejmuta pravděpodobně právě z důvodu subjektivity onoho přesvědčení, nicméně až do okamžiku jejího vyvrácení nemá čtenář žádný důvod o přesvědčení postavy pochybovat. Mluvíme nicméně o knižní sérii *Úžasná Zeměplocha*, která je z velké části právě na absurditě a nezřídka naprostém boření zavedené logiky postavena, což by mohlo čtenáře vést k tomu, aby nevěřil v rámci tohoto fikčního světa ničemu.

Problém určení pravdivosti výroku subjektivně líčené postavy navrhuje Doležel řešit zavedením třetí ověřovací hodnoty, které tak čítají ověřené, neověřené a nově doplněné relativně ověřené, a postupovat podle třech podmínek uvedených výše.²³

Třetí formou vyprávění je dle Doležela osobní Ich-forma. V této formě vyprávění je postava vypravěče ztotožněna s hlavním hrdinou, která tak zaujímá jak funkci konatele, tak funkci průvodce příběhem.²⁴

Čtenář tak při tomto způsobu vyprávění zcela postrádá vazbu na autora jakožto garanta pravdivosti a je zcela odkázán na výpovědi hlavní postavy, která však sleduje vlastní cíle a tak jako každý z nás, ne vždy

23 Doležel s.156

24 Doležel s.157

hovoří nutně pravdu.

Za absence svrchované pravdomluvé autority dochází Doležel k závěru, že postava si naši důvěru musí, tak jako každý cizinec, jednoduše zasloužit. Toho postava dle Doležela dosahuje dvěma hlavními postupy. Prvním z nich je přiznání neznalosti. Pokud se postava přizná ke svým nedostatkům, v tomto případě nedostatku znalosti, prokazuje tím svou důvěryhodnost.²⁵

Opět platí totožný princip, který využíváme v našem aktuálním světě. Pokud je někdo ochoten přiznat svoji slabost, jistě se nám bude zdát upřímnější a otevřenější, než kdyby ji tajil, tedy by k žádné změně nedošlo, nebo dokonce lhal a tvrdil opak, což by se pravděpodobně časem ukázalo a důvěra by se naopak vytratila.

Druhým, již komplikovanějším způsobem, je udání zdrojů vypravěčova tvrzení. Doležel zmiňuje několik možných způsobů, jak tohoto dosáhnout. Nálady a myšlenky se dají alespoň částečně odůvodnit čtením z výrazů tváře, pokud se postava vyjadřuje k nějaké události, které nebyla přítomna, dozvěděla se o ní dost možná formou dopisu či rozhovorem s jinou postavou.²⁶

2.5. Možnosti interakce fikčního a aktuálního světa

Otázka interakce mezi fikčním a aktuálním světem se zdá být na první pohled zcela absurdní. Přecijen se jedná o dva rozdílné světy, z nichž v jednom žijeme, a druhý je vytvořený, daný, neměnný. Řešení této otázky však není až tak snadné, jak se zdá. Této problematice se věnuje Kendall L. Walton ve svém článku zvaném *Jak vzdálené jsou fikční světy od světa skutečného?* Upozorňuje zde na jistou formu interakce, kterou svět fiktivní

25 Doležel s.157

26 Doležel s.158

ovlivňuje čtenáře, který je součástí aktuálního světa. Jedná se o ovlivnění čtenářových emocí.²⁷ Však se zamysleme, pokud se začteme do knihy, či se podíváme film, nesoucítíme s jeho postavami? Nedoufáme, že hlavní hrdina zdárně dokončí úkol, či že se vyhne útrapám? Necítíme lítost, pokud jedna z našich oblíbených postav zemře? A necítíme zadostiučinění pokud se totéž stane postavě kterou bytostně nenávidíme? Předpokládejme, že pokud disponujeme zdravou dávkou empatie, pak odpověď na všechny otázky byla kladná.

Jak je tomu ale v případě interakce opačné? Můžeme snad naši oblíbenou literární postavu, kterou čeká jistá smrt, zachránit? I zde navrhuje Walton vcelku elegantní řešení: Jednoduše vezměme tužku a do fikčního světa sami zasáhneme, tak jako to před námi udělal autor.²⁸

2.6. Shrnutí možných světů v literatuře a jejich srovnání s možnými světy logiky.

Shrňme si nyní naše nové poznatky o fikčních světech literatury a porovnejme je s možnými světy logiky. V zájmu usnadnění budu v této části možné světy v logice nazývat krátce možnými světy a možné světy v literatuře světy fikčními. V první podkapitole jsme se zabývali jednou z hlavních charakteristik fikčních světů v literatuře, tedy skutečností, že tyto světy jsou tvořeny svým autorem, který jim tak propůjčuje jejich vlastní, originální realie, sprádá příběhy, vrhá své postavy do rozličných situací a pohrává si s jejich osudem. Autor se při tvorbě světa stává de facto jeho bohem, jedinou silou která má v rámci daného světa vždy definitivně poslední slovo.

²⁷ Walton s.1/9

²⁸ Walton s.2/9

Z tohoto nám vyplývá náš první rozdíl mezi fikčním světem literatury a možným světem filosofie: zatímco fikční svět se objevuje, vzniká, vstupuje v existenci až poté, co ho jeho autor vymyslí a sepíše, možné světy logiky žádný takovýto způsob vzniku nemají, postrádají autora. Do světa možných světů logiky se sáhne, pokud je jich třeba, a jsou stále k dispozici. Je to dáno nejen jejich účelem, který je oproti fikčním světům vcelku omezený a mimo užití v samotné logice (či jiných oborech) žádnou funkci neplní, ale také jejich strukturou. Do množiny možných světů můžeme zařadit co největší množinu výroků, které jsou vzájemně konzistentní, tedy neodporují si. Tato samotná skutečnost zabraňuje do možných světů jakkoli zasahovat, pokud bychom se hypoteticky pokusili do takovéhoho možného světa vložit nový výrok či z něj naopak výrok vyjmuli, celý možný svět by ztratil svou konzistenci a přestal by být světem možným. Právě proto není třeba pro potřeby užití možných světů tyto světy nikterak konkrétně specifikovat, mohli bychom tvrdit, že existuje nekonečné množství možných světů a nám stačí pouze vybrat ty, které se nám v tu danou chvíli hodí.

Oproti tomu fikční světy plní mnoho rozličných úkolů, ať se již jedná o pouhé pobavení čtenáře, sdělení myšlenky, zajímavého příběhu či spekulace, fikční svět musí být nutně vykonstruován za účelem splnění těchto cílů. Abych se však vrátil k existenci možných světů, je problematické tvrdit, že možné světy skutečně existují na stejné úrovni jako světy fikční (alespoň pokud nejsme zastánci teorie paralelních světů). Zatímco fikčním světům propůjčuje existenci jejich autor, možné světy by spíše než skutečné, plnohodnotné světy měly být chápány především jako nástroj logiky.

V podkapitole druhé jsme se věnovali fikčním světům a jejich aspektu úplnosti. Poznatek neúplnosti fikčních světů tvoří druhý zásadní rozdíl mezi světy fikčními a světy možnými. Jak bylo řečeno výše, možné světy jsou tvořeny největší možnou množinou konzistentních výroků, jsou v nich tedy obsaženy všechny informace, které v nich jen být mohou, a jsou tedy zcela naplněny. U fikčních světů tomu tak však není. Jak jsme si ukázali, fikční světy jsou neúplné, a nemohou být nikdy úplnými, především kvůli tomu, že člověk není popsán a naplnění celého nového světa schopen. I tak však mohou fikční světy působit přesvědčivým dojmem reálnosti, pokud poskytnou dostatek informací o sobě. S reáliemi světa jsme seznamováni prostřednictvím vypravěče, kterým může být jak autor sám, tak i v případě Ich-formy jedna (či vícero) z jeho postav. Pokud se jedná o možnost první, jsme obohaceni o vhled samotného tvůrce světa a můžeme se případně dovídat i věci, o kterých sám hrdina příběhu nemá tušení. Tento vhled se vytratí v okamžiku, kdy se vypravěčem stane sama postava, alespoň pokud je to běžný, nám podobný smrtelník.

Zde se nabízí myšlenka: Liší se poznání aktuálního světa čtenářem a fikčního světa postavou? Postava se nachází v neúplném, fiktivním světě, na hranice tohoto světa však nikdy nenarazí, a pokud se autor usmyslí, či případně elegantně přivolá na postavu ztrátu paměti, může poskytnout čtenáři všechny vzpomínky, myšlenky a znalosti postavy, které jsou, na rozdíl od světa samotného, konečné. Srovnajme nyní situaci postavy se situací čtenáře. Také on, žijící v úplném, aktuálním světě, má o tomto světě pouze omezené znalosti, přesto však, bez jakékoli faktické záruky, věří v konzistenci tohoto světa a veškeré dění mimo svůj dosah si musí buďto domyslet, nebo se jím vůbec nezajímat, což se shoduje s jeho možnostmi při vhledu do světa fikčního. Můžeme tak jistě tvrdit, že pro jednotlivce

neexistuje z hlediska znalosti mezi fikčním a aktuálním světem téměř žádný rozdíl, kromě faktu, že jeden z nich prožívá na vlastní kůži a že jeden z nich je mu *pouze* prezentován jako reálný, zatímco druhý nikoli. Z tohoto všeho můžeme také bez problému odvodit, jak až velkou míru abstrakce možné světy, které jsou alespoň teoreticky z hlediska faktů na úrovni našeho světa, po člověku vyžadují.

Vraťme se však zpátky k úvaze o úplnosti fikčních světů s dalším příkladem. Představme si knihu, která pojednává o bytosti, kterou pro zjednodušení budeme vzhledem k jistým podobnostem nazývat Smrtkou, vzhledem k menším rozdílům však nebudeme tuto postavu nutně spojovat se známými podobami smrtky. Smrtka existuje ve své vlastní sféře, či vlastním způsobu bytí, zcela oddělené od té naší. Smrtka se nachází mimo čas a prostor, během celé knihy tedy neuplyne jediný okamžik, jedná se pouze o popis fungování tohoto fikčního světa s poznámkou, že zbytek tohoto fikčního světa zaujímá přesná kopie světa aktuálního, vzhledem k bezčasé povaze vyprávění a způsobu existence Smrtky, v každém jeho okamžiku. Tento stav existence smrtky navíc nelze žádným způsobem vysvětlit, jelikož vysvětlovat absenci času a prostoru tvorům na času a prostoru závislým, navíc za použití jazyka, je zcela nemožné. Existence Smrtky se projevuje v této kopii našeho světa tak, že v okamžiku, kdy tělo člověka není schopno dále udržet život, ze samotné podstaty vesmíru vytryskne moc Smrtky a člověk zemře. Dostáváme se tak do situace, kdy prezentujeme svět, jehož fikční součást *de facto* nijak nenarušuje zbytek světa, který je věrnou kopií toho našeho. Jedná se o svět fikční, avšak vzhledem k jeho povaze se nezdá, že by byl nějakým způsobem neúplný. Vše co je faktem v tomto světě, vše co o něm víme a vědět také můžeme, je faktem i v tomto světě fikčním. Jedná se pravděpodobně o nejextrémnější z

dosud uvedených příkladů, nicméně z něho prozatím (alespoň dle mého názoru) vyplývají zajímavé implikace vztahující se k dopozud získaným poznatkům této práce. Pokud tedy přijmeme myšlenku, že tento fikční svět je tak úplný, jak je to jen možné v rámci samotných možností našeho poznání, můžeme zároveň tvrdit, že spadá do množiny možných světů.

Nyní se dostáváme k další problematice fikčních světů, a tedy určení pravdivostní hodnoty. Vezměme si zpočátku opět výše uvedený příklad se Smrtkou. Dostali jsme se do situace, kdy jsme jeden případ fikčního světa ztotožnili s možným světem v logice. Nastává tak další otázka: Je tedy možné tento fikční svět využít v k ověřování pravdivostní hodnoty kontrafaktuálních axiomů, a naopak, je možné zkoumat pravdivostní hodnotu výrazů vztahujících se k tomuto fikčnímu světu modální logikou? Zdá se, že jedinou překážkou je zde existence Smrtky. Podívejme se tedy znovu na způsob její existence. To je však zcela nemožné. Smrtka existuje v jakémsi prostředí mimo čas a prostor, jehož atributy jsou vzhledem k lidské závislosti na času a prostoru nejen jazykem nevyjádřitelné, ale zcela neuchopitelné. Stejně neuchopitelným je způsob, jakým Smrtka interaguje s obrazem našeho světa. Vzhledem k tomu, že výrazy konstituující v logice možné světy jsou součástí jazyka, ať už běžně mluveného či striktně logického či matematického, z celého fikčního světa nám zbývá množina konzistentních výroků totožná s množinou konzistentních výroků o našem aktuálním světě. Zdá se tak, že i fikční svět, za specifických podmínek, kdy je pouze konstatována existence čehosi mimo naše chápání, splňuje definici a úplnost možného světa v logice. Ba co více, v rámci možností našeho chápání je dokonce s aktuálním světem totožný. To už se však dostáváme zcela mimo rámec této práce a užitím Occamovy břitvy tedy ukončíme

úvahu o totožnosti tohoto fikčního světa s aktuálním a navrátíme se k samotnému porovnávání obou pojetí možných světů.

Co se týče pravdivostních hodnot, ani zde nenalezneme podobnost. Z předchozích poznatků vyplynulo, že zatímco možné světy v logice se užívají především k určení pravdivosti kontrafaktuálních výroků týkajících se našeho vlastního, tedy aktuálního, světa, z hlediska světů fikčních má smysl pravdivost zkoumat pouze v rámci onoho fikčního světa. Fikční světy tak nejsou užitečné k určování pravdivosti výroků, které stojí zcela mimo ně.

Ani o interakci nemá v případě možných světů logiky pražádný význam uvažovat. Zdá se, že podobnost možných světů logiky a literatury tkví jen a pouze v jejich označení, veškeré aspekty se nejen liší, nýbrž mnohdy stojí v přímé opozici. Zatímco fikční světy jsou neúplné, vyžadují autora, a jejich účel tkví především v pobavení či čtenáře, či sdělení myšlenky, možné světy logiky jsou celistvé, existují nezávisle na autorovi a jejich účelem je posun logiky a její sémantiky. I možnosti interakce s každým z těchto světů se liší. Zatímco fikční svět může působit na čtenáře a ten má možnost ho měnit a upravovat, tak jao to dělal autor při jeho tvorbě, možné světy logiky žádnou z těchto možností nenabízejí. Interakce mezi člověkem a možným světem logiky spočívá výhradně v nahlížení a analýze světa za účelem jeho porovnání se světem naším či nějakým výrokem, přičemž jakýkoli zásah do struktury možného světa by z důvodu jeho úplnosti vyústil s největší pravděpodobností v jeho destabilizaci, narušení konzistence čímž by pozbyl svého statusu možného světa, jelikož by se stal buďto nekonzistentním, tedy nereálným, nebo neúplným.

3. Význam možných světů pro lidské poznání

3.2. Vznik a srovnání možného světa s moderními protějšky

Jak bylo již naznačeno v úvodu této práce, možné světy provázely lidstvo v různých formách již od jeho samotného vzniku. Byly nezbytnou součástí procesu poznávání světa, utváření nových teorií, a do určité míry jsou jistě také součástí samotného myšlení. Začněme ale od začátku.

Přesuňme se nyní do doby, kdy lidstvo žilo ještě převážně kočovným způsobem života kdesi v Africe, ještě před dobu, kdy se vydalo na svoji cestu světem a osídlilo celou planetu. Již tehdy se jednalo o zástupce našeho druhu, Člověka Moudrého, který byl pravděpodobně schopen dosáhnout inteligence dnešního obyvatelstva Země. Představme si tedy, že jsme jedním z tohoto nového živočišného druhu a rozhlédněme se kolem. Tak jako je tomu v menší míře i dnes, vidíme kolem sebe mnoho úkazů, kterým nedokážeme zcela porozumět. Avšak přirozená lidská zvědavost a snaha porozumět světu kolem nás nutí poznávat nepoznané, vytvářet hypotézy, vysvětlovat si dění kolem sebe. Naši předkové však pochopitelně neměli prostředky, znalosti ani zázemí aby jim bylo dovoleno poznat hybné síly přírody, příčiny bouří, ročních období, či pouhého střídání dne a noci. Počátky lidské poznání tedy musely být nutně skromné, a lidstvo se pomalu odhodlalo udělat první krok k pochopení světa kolem.

Tímto prvním krokem, zcela přirozeně vplynuvším, byl vznik mytologie. Mytologie a náboženství, jak je dnes již široce přijímáno, byla prvním krokem na cestě k dnešní úrovni poznání, a to i přesto, že kupříkladu Křesťanství po určitou dobu své existence působilo spíše kontraproduktivně. Mytologie však nebyla jen a pouze prvním krokem poznání. Mytologie vysvětlovala způsob fungování aktuálního světa našich

předků, kteří tento způsob vysvětlení chápali jako skutečnost. A zde se dostáváme k zajímavému poznatku: aktuální svět, zcela daný, úplný, mohl být chápán i způsobem, který nebyl tak docela pravdivý, dokázal však poskytnout, alespoň zdánlivě, konsistentní alternativu k v té době neuchopitelnému světu aktuálnímu. S mytologií tak vznikl i vůbec první koncept možného světa, který však, na rozdíl od možných světů, které známe dnes z logiky a literatury, neexistoval paralelně s aktuálním světem, nýbrž byl na něm přímo postaven, stal se světem, ve kterém tvorové světa aktuálního skutečně žili.

Pojďme se nyní podívat na tento vůbec první možný svět a porovnat ho s oběma pojetími možného světa, se kterými jsme se setkali v průběhu této práce. Podívejme se nejprve na možné světy logické. Ty jsou charakterizovány jako největší konzistentní množina výroků. Zde již narážíme na problém. Pokud by se skutečně jednalo o svět možný z hlediska logiky, lidstvo by jeho vznikem dosáhlo uspokojivého, nevyvratitelného poznání světa a nemělo by pražádnou potřebu hledat alternativní vysvětlení. Nyní si zopakujme co již víme o možných světech z hlediska literatury.

Prvním aspektem je nutnost autora. Bereme-li v úvahu, že tento možný svět našich předků byl výsledkem vzniku mytologie, která je sama produktem lidství, zdá se že jsme autora skutečně našli, a to v lidstvu samotném.

Druhým aspektem je úplnost světa. Literární světy jsou neúplné, není v lidských silách zaplnit všechny mezery. Jelikož tento aspekt je přímým protikladem definice možného světa v logice uvedené výše, zcela jednoduše nám vyplývá že ani svět našich předků nebyl úplný.

Přejděme tedy k aspektu třetímu, kterým je problematika pravdivostní hodnoty. Pro zjednodušení řekněme, že u možných světů lze zjistit pravdivost pouze v případě výroků, které se vztahují k onomu možnému světu, v rámci tohoto světa. Vzhledem ke skutečnosti, že naši předkové takovýto svět považovali za skutečný a byli jeho součástí můžeme bez problému tvrdit, že svět našich předků splňuje i tuto podmínku. Podívejme se však na nevyvratitelný zdroj pravdy, kterým je u literárních světů sám tvůrce. S přihlédnutím k tomu, že autory svého světa byli prostřednictvím mytologie sami naši předkové, kteří svět utvářeli a dávali vzniknout dogmatům která pak udržovali a považovali za pravdu, i tento bod souhlasí.

Podívejme se nyní na možnosti interakce. Zde se situace mírně, avšak nepříliš komplikuje, vzhledem ke skutečnosti, že naši předci jsou součástí svého vlastního světa. Pojďme se však o srovnání přece jen pokusit. Fikční svět dokáže působit na svět aktuální prostřednictvím emocí vyvolaných v prostředníku, tedy čtenáři. Naopak čtenář může na fikční svět působit tak, že se postaví do role autora a svět změní. Zamysleme se tedy zda podobný vztah existuje i mezi našimi předky a jejich světem. Vezměme v úvahu, že svět vytvořený našimi předky byl mnohdy plný nejrůznějších stvoření, neviditelných sil a dalších nadpřirozených úkazů. Všechny tyto síly pak byly našimi předky považovány za zcela reálné nebezpečí, vyvolávaly v nich pocit strachu, ale nic více. Vyvolávaly emoci, tak jako dokáže emoci vyvolat postava či událost v knize. Nacházíme tedy další podobnost. Dokázali ale naši předkové naopak tento svět ovlivnit? Přirozenou lidskou reakcí při pocitu strachu je úprk. Pokud není úprk možný, jako v tomto případě, přichází na řadu odstranění zdroje strachu. A to také naši předci dělali. Buďto se modlili k bohům, nosili nejrůznější

talismany a amulety, nebo do svých příbytků umísťovali ochranné totemy. Vše s jediným cílem: zastrašit zlé duchy. Vzhledem ke skutečnosti že tato praktika přežila až do dnešní doby, můžeme tuto skutečnost považovat za empirický důkaz efektivity této metody, jejíž úspěšnost bychom mohli pravděpodobně připsat síle sugesce. Nicméně se tedy zdá, že naši předci skutečně dokázali ovlivňovat svůj mytologický svět, tedy oba světy i v tomto bodě souhlasí.

Z předchozí úvahy se zdá, že svět našich předků, svět mytologický, má velice blízko, či se přímo překrývá se světy fikčními. Není to až takovým překvapením, uvážíme-li, že mnohé z těchto mýtů a pověstí, které konstituovaly svět našich předků, byly po dlouhé věky předávány ústně a nakonec, po vynálezu písma, také sepsány. Mnohé z těchto mýtů se dochovaly do dnešní doby, jen málokdo si však uvědomí, že jednou byly součástí zcela reálného světa, ve kterém žili naši předkové. Dnes jsou tyto mýty považovány především za literární památky, na které se teorie možných světů v literatuře reálně vztahují.

3.3. Možné světy jako prostředí, ve kterém žijeme

Předchozí podkapitola, zabývající se životem našich předků ukázala, že možné světy v teorii literatury dalece přesahují svůj obor. Z jejich samotné charakteristiky již bylo patrné, že se nevztahují pouze na tvorbu literární, nýbrž že je můžeme využít i kupříkladu u filmu, do určité míry malby a jiných tvůrčích činností. Ukázalo se však, že tato tvorba se neomezuje nutně pouze na všemožné, převážně umělecké formy, nýbrž že pomáhá nemalou měrou dotvářet i nám známý svět. Pokud tento poznatek rozšíříme i na jiné éry lidské existence, povšimneme si, že každé z těchto

období je charakterizováno určitou mírou fikce, která prolíná naše chápání světa, a vytváří tak náš vlastní fikční svět. Podívejme se kupříkladu na současnou situaci ve světě, abychom navázali na mytologický svět našich předků, přihlédněme konkrétně k náboženství.

Ve světě existuje nespočet druhů náboženského vyznání, jakožto i lidé bez vyznání. Můžeme tvrdit bez obav, že náboženství, případně jeho absence, dotváří v různých společnostech odlišný světonázor, který se pak také liší mezi jedinci jednoho vyznání, z nichž každý chápe dané náboženství po svém. A nejedná se poze o světonázor, nýbrž také o rozdíly ve víře v nadpřirozené síly, bytosti, podobně jako tomu bylo u našich předků. I kdybychom se rozhodli pochybovat o pravdivosti tvrzení, že žijeme ve fikčním světě, samotné množství a rozdílnost těchto pohledů vypovídá o opaku, však nemůže mít každý z nás pravdu. Hinduista bude tvrdit že křesťan nemá pravdu, křesťan bude tvrdit že šintoista nemá pravdu a ten bude zase tvrdit že muslim nemá pravdu.

Tato skutečnost se však netýká pouze jedinců věřících. I kdybychom nějakým způsobem prokázali neexistenci Boha, božstev a všech možných i nemožných nadpřirozených sil a prokázali že ateisté měli celou tu dobu pravdu, stále se nevyhneme životu ve fikčních světech. Uvedme si to opět na příkladu vývoje lidského poznání. Představme si hypotetickou situaci, že panuje období osvícenství, či spíše technologicky stejně vyspělé období, ale že všichni v tu dobu žijící jsou ateisté. Mají tu největší motivaci nalezení pravdy, stejně ale žijí ve fikčním světě. Proč je tomu tak? Především kvůli nedostatečné úrovni znalostí a nedostatečnému technologickému pokroku, který jim nedovoluje vyplnit mezery ve znalostech. Tito lidé tak mají na výběr ze dvou možností: buďto vytvoří hypotézu, která se postupem času ukáže jako nepravdivá, což opět znamená, že žijí ve fiktivním světě. Nebo

se problémem jednoduše nebudou zabývat, tedy jejich svět bude opět neúplný, fiktivní. A ve stejné situaci se nepochybně nacházíme i my, dnes, v moderním světě. Důkazem tomu jsou kupříkladu neustálé posuny v medicíně, nové objevy na poli astronomie, stále nové a nové hypotézy, jejichž účelem je zaplnit mezery v našem vědění.

Neustálé vědecké posuny a objevy postupně snižují míru fikčnosti našeho světa, je však otázkou, zda se dokážeme někdy ze života ve fikčním světě skutečně vymanit. I kdybychom poznali vše co můžeme, přeci jen vytváříme přístroje které nám umožňují pozorovat věci našimi smysly nezachytitelné, dokážeme skutečně říci, že je to vše? Pokud se vrátíme k příkladu se Smrtkou, existující mimo čas a prostor, nezachytitelnou slovy, nepolapitelnou myslí, existující mimo samotný rámec možností naší existence, můžeme skutečně doufat, že se nám jednou podaří takovéto případné existence zkoumat? Je pravděpodobné že nikoli, neboť veškerý náš posun je umožňován naší technologií a na oplátku naši technologii vylepšuje, nicméně technologie s námi sdílí zásadní limitaci existence: nutnost časoprostoru. Nejen že tedy možnost zkoumání existence mimo časoprostor je velice nepravděpodobná, s největší pravděpodobností se nám nepodaří ani potvrdit či vyvrátit její možnost.

Omezuje toto však nějakým způsobem naše poznání? Pokud poznáme vše poznatelné v rámci časoprostoru, vymaníme se života ve fikčním světě? Pomineme-li tedy skutečnost, že jedinec nedokáže takovéto množství informací ani zdaleka pojmout (alespoň prozatím) a je tak odsouzen žít ve světě omezeném, kde musí mezery vyplňovat pouze za pomoci fantasmie, a přihlédneme k této možnosti v rámci celého lidstva?

Přihlédněme opět k příkladu se Smrtkou v její nepochopitelné existenci. Tento příklad kromě existence jí samé předpokládá existenci

celistvého, úplného světa, totožného s tím naším. Tato část je úplná, kompletní, je de facto možným světem v logickém slova smyslu. O existenci Smrtky nemá ani potuchy. Smrtka existuje, avšak jiným způsobem, než existuje obraz našeho světa. Jelikož se Smrtka vyjímá množině možných světů, můžeme tvrdit, že existence Smrtky je vzhledem k obrazu našeho světa nepravdivá, a to i přesto, že Smrtka existuje. Z hlediska obyvatel tohoto zrcadla Země existující Smrtka neexistuje.

Co se však tímto pokouším sdělit? Hranice existence je pro nás totožná s hranicí našeho poznání. Pokud tedy poznáme vše co je vzhledem k hranici našeho poznání možné poznat, poznáme vše co pro nás existuje a vymaníme se (alespoň jakožto lidstvo, celek) životu ve fikčním světě.

3.4. Možné světy jako prostředí naší mysli

Obraťme na moment pozornost od sveta vnějšího k našemu světu vnitřnímu. Každodenně, každou sekundou naší mysli probíhá nespočet myšlenek a představ, některé z nich jsou jednodušší, některé naopak komplexnější. Nabízí se tak otázka: pokud okolní svět objímáme naší myslí, což v konečném důsledku vede k jeho subjektivnímu uchopení, odlišnému od chápání světa každým jiným jedincem, pokud tedy naše subjektivní chápání má tu moc ovlivňovat pojetí světa kolem nás, tak jako tomu bylo kupříkladu u našich tolikrát zmíněných předků, součástí jejichž světa se postupem času staly také síly, které nesloužily přímo pochopení okolního světa, nebo jako tomu je u mnohých lidí věřících, můžeme tyto naše představy chápat jako možné světy samy pro sebe? Zamysleme se. Pokud jdeme například spát, v hlavě nám již probíhají představy druhého dne, představujeme si jak půjdeme do práce či do školy, koho tam potkáme, co jim řekneme, jak budou možná reagovat atd. I v těchto jednoduchých

představách bychom jistě našly nějakou podobnost s fikčními světy.

Pojďme tedy porovnat tento svět představ a jeho aspekty s vlatnostmi, kterými se vyznačuje možný svět literatury. Jak bylo již řečeno mnohokrát, fikční svět vyžaduje autora. Pro toho ze zcela pochopitelných důvodů nemusíme chodit daleko, autorem našich myšlenek nemůže být nikdo jiný, než my sami.

Druhý aspekt, tedy neúplnost, naše představy zcela zřejmě splňují také. Jak bylo již konstatováno v předchozí podkapitole, mysl člověka jednoduše nemůže obsáhnout rozsah celého světa. Kdykoli se o něco podobného pokusíme, narazíme na další a další mezery, které nedokážeme vyplnit. Naše představy tak splňují i druhý požadavek.

Zabývat se v rámci naší představy kontrolou pravdivosti je již na první pohled lehce absurdním úkonem. Uvažovat o nepravdivosti svých představ můžeme pouze v případě jejich vztáhnutí na aktuální svět, kdy se s reálnou situací neshodují. Pokud však chceme ověřovat pravdivost výroku fiktivní postavy nacházející se v naší představě, ověřujeme de facto pravdivost výroku vlastního, který jsme jí vložili do úst. Jsme ve stejné situaci, ve které by byl autor literárního díla, pokud by se pokoušel ověřovat pravdivost výroků postav svého díla, kterou již předem zná, však závisí na jeho rozhodnutí. V našem případě se nemusíme zabývat ani mmyšlenkou ověřitelnosti někým jiným, však naše myšlenky ani nikdo neuvidí.

Co se možnosti interakce týče, své představy můžeme libovolně měnit, uzpůsobovat si je podle své vůle, jsme jejich autorem a bohem, tedy tento směr interakce zde jistě funguje. Mohou ale naše představy ovlivnit nás? S přihlédnutím k absolventům kurzu pozitivního myšlení a podobných praktik bychom mohli připustit, že tomu tak bude, v konečném důsledku se nejedná o nic jiného než o sugesci, uveďme si však poněkud

představitelnější příklad, tedy očekávání. Pokud se například chystáme za několik hodin k zubnímu lékaři s bolavým zubem, můžeme si představit celou proceduru, která může v nejhorším případě být procedurou trhání zubu, z čehož se nám následně udělá nevolno. A naopak, pokud se chystáme na večeři do restaurace, již při pomyslení na pořádný „flák“ vepřového se nám sbíhají sliny a těšíme se. Zdá se tedy, že obousměrná interakce je vskutku možná.

Splněním všech aspektů můžeme naše představy chápat, tak jako i svět kolem nás jakožto určitou formu fikčního možného světa. Vzhledem k provázanosti představ a myšlenek můžeme tvrdit, že fikční světy hrají v našem chápání světa mnohem větší roli, než se původně zdálo. Stále pravděpodobnější se jeví možnost, že fikční světy nejsou pouze jakousi abstraktní představou, formalizovanou v rámci teorie literatury, nýbrž že je můžeme považovat již za prostředí naší mysli, které ovlivňuje naše chápání a promítá se tak i do našeho aktuálního světa, který se pak opět stává subjektivním. Fikční světy jsou tedy především nástrojem myšlení a konečným důsledku také způsobu poznání.

Samotný proces myšlení a rozhodování tak zahrnuje proces tvorby různých alternativ, představ, či, chceme-li, možných světů, a jejich následném porovnávání

3.5. Možné světy ve vědě a dalších oborech poznání

Abychom pohlédli na možné světy také z jiného úhlu pohledu, pojďme se nyní zamyslet nad tím, jakým způsobem figurují procesu poznání a ve vědách. Jak vyplynulo z předchozích úvah, žijeme nepřetržitě ve světě, který je, z hlediska našeho chápání, alespoň částečně fiktivní. Mohou nám tedy možné světy dopomoci tuto fikčnost našeho světa

redukovat? Profesor Peregrin ve svém článku nazvaném *Other worlds (what is the use of worlds beyond the real one?)* předkládá tři důvody, které vedou člověka k tvorbě fikčních světů. V rámci možností překladu z jiného jazyka budu parafrázovat: *První důvod je prostý, jednoduše nás to baví, tvorba světů nám přináší potěšení. Zadruhé, ponoření se do neznámých světů prohlubuje naši perspektivu. Třetím důvodem je, že vymyšlení nových světů, odlišných od toho našeho, nám umožňuje nahlédnout, jak věci fungují, primárně, jak se jim daří za kontrafaktuálních okolností.*²⁹ Jak uvádí následně na stránce třetí, je to právě třetí důvod, který považuje v případě vědy za nejpravděpodobnější.

Podívejme se tedy na postup vědeckého pozorování a formulování hypotéz. Prvním, zřejmým krokem je pozorování určitého problému a jeho popis, po kterém následuje jeho formulace. Dalším krokem je formulace hypotéz, které se snaží problém objasnit. A zde již přichází ke slovu možné světy. S vědeckými hypotézami nejsem nikterak obeznámen, předpokládám však, že vzhledem ke skutečnosti, že hypotéze nebyla ještě dokázána, bere na sebe formu kontrafaktuálních výroků, alespoň nakolik to snaha o zachování zdání serióznosti vědecké profese dovoluje. Nicméně je velice pravděpodobné, že reálná forma vědecké hypotézy na sebe podobu těchto kontrafaktuálních výroků bere. Dalším krokem by tedy v tomto případě bylo srovnání jednotlivých hypotéz s množinou dosažitelných možných světů dle metody modální logiky. Můžeme předpokládat, že ke konfrontaci s možnými světy dochází především formou pozorování a experimentů, které jednotlivé hypotézy falsifikují, dokud, za předpokladu pravdivosti jedné z hypotéz, nezbude právě jediná, která se tak ztotožní s jedním z konfrontovaných možných světů a bude přijata vědeckou společností.

²⁹ Peregrin (2003) s.2

Možné světy můžeme zpozorovat také ve filosofii, a to ve formě myšlenkových experimentů, čehož si všímá také profesor Peregrin na třetí straně svého článku *Other worlds*.³⁰ Možné světy bychom mohli také nalézt v etice a mnoha jiných normativních disciplínách. Normativní disciplíny hledají ve své oblasti zájmu jistý ideální stav, je však otázkou, jakým způsobem dospějí k poznání, že právě jeden konkrétní stav je tím ideálním. Vzhledem k předchozí úvaze o fikčních světech v rámci naší mysli můžeme tvrdit, že se jedná s největší pravděpodobností o proces, probíhající v rámci možného světa naší mysli, který konstruuje představu možného světa, kde platí různé podmínky, z nichž je poté vybrána ta zdánlivě nejpříjemnější. Hledání ideálních alternativ v normativních disciplínách tak není ničím jiným, než vzájemné porovnávání možných světů podobných těm literárním.

30 Peregrin (2003) s.3

4. Závěr

Cílem této práce bylo představit pojem možného světa v podání logiky a následně také teorie literatury, a zároveň zodpovědět otázku, proč je možných světů, tedy světů, které nejsou reálné, využíváno ve vědě.

První kapitolu jsme věnovali možným světům v rámci logiky, sledovali jsme postupný vývoj výrokové logiky a sémantiky který dospěl až k objevu možných světů v podání Saula Kripkeho, které umožnily přerod modální logiky z logiky výrokové v logiku intenzionální. Objev možného světa, množiny největšího možného počtu konzistentních výroků, měl na logiku dvacátého století, a také na mnoho dalších oborů, nevídaný dopad. V rámci logiky byla jeho hlavním přínosem možnost konečně zkoumat sémantiku kontrafaktuálních výrazů metodou porovnávání výroku a jeho pravdivosti v takzvaných dosažitelných možných světech.

Ve druhé kapitole jsme se podrobněji zabývali protějškem možného světa v logice, tedy možným světem v rámci teorii literatury. Již při zpracovávání kapitoly a vytvoření charakteristiky možného světa literatury se čím dál více zdálo, že snad kromě označení toho obě pojetí příliš společného nemají. Tyto domněnky se potvrdily v závěru kapitoly, který jsme věnovali srovnání obou pojetí možných světů. Z tohoto srovnání vyplynulo především zjištění, že jednotlivé znaky obou pojetí stojí vždy v téměř přímé opozici, a možné světy těchto dvou oborů se zdají být spíše svými opaky.

Za plodnější bychom mohli jistě označit kapitolu třetí, která byla věnována roli možných světů v rámci našeho poznání, života a vědy. Tato kapitola nejen že potvrdila platnost některých tvrzení řečených v úvodu práce, ale pomohla také odhalit, do jaké míry je koncept možného světa, podobný tomu literárnímu, zakořeněn v našem myšlení, jak nás doprovázel

a stále je přítomen při naší honbě za poznáním. Koncept fikčního světa se prokázal být integrálním v samotném procesu lidského myšlení a rozhodování, který spočívá ve volbě mezi různými alternativami fikčních světů. Možný svět jakožto prostředí naší mysli je tak ve spojitosti s myšlením je tak možným zdrojem rozdílů v uvažování a poznávání světa jednotlivců.

Možné světy jsme dokázali zpozorovat také v různých oborech lidského poznání, jmenovitě ve vědeckých oborech hrají důležitou roli ve formě ověřování hypotéz, či v normativních disciplínách, jakožto i dalších oborů poznání, které všechny závisejí na lidské schopnosti uvažování a rozhodování.

Fikční světy především se tak projeví jako nedílná součást nejen lidského druhu, ale také jeho světa a schopnosti myšlení a rozhodování mezi více nabízenými alternativami.

5. Zdroje:

Doležel, Lubomír. *Heterocosmica: fikce a možné světy*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0735-2.

Peregrin, J. (2003): 'Other worlds (what is the use of worlds beyond the real one?)', H. Rott & V. Horák (eds.): *Possibility and Reality - Metaphysics and Logic*, Ontos, Frankfurt a M.

Dostupné také z:

<http://jarda.peregrin.cz/mybibl/PDFTxt/481.pdf>

Walton, Kendal L. Jak vzdálené jsou fikční světy od světa skutečného. *Aluze*, č. 2, roč. IX., 2005, s. 87–99.

Dostupné také z:

<http://sites.ff.cuni.cz/uclk/wp-content/uploads/sites/56/2016/11/Jak-vzdálené-jsou-fikční-světy-od-světa-skutečného.pdf>

Peregrin, Jaroslav. Možné světy v logice. *Aluze*, č. 1, roč. IX., 2005

Dostupné také z:

<http://jarda.peregrin.cz/mybibl/PDFTxt/509.pdf>

Frege, Gottlob. *O smyslu a významu*, 1892

In: *Zeitschrift für Philosophie und philos. Kritik*, NF 100, 1892

Překlad: Jiří Fiala, In: *Scientia – Philosophia (SciPhi)* 4, červen 1992, Praha

Dostupné také z: <https://www.esf.kfi.zcu.cz/logika/opory/flf/prezentace/frege.pdf>